

Geert De Blust,
Bas van der Veken &
Dirk Maes

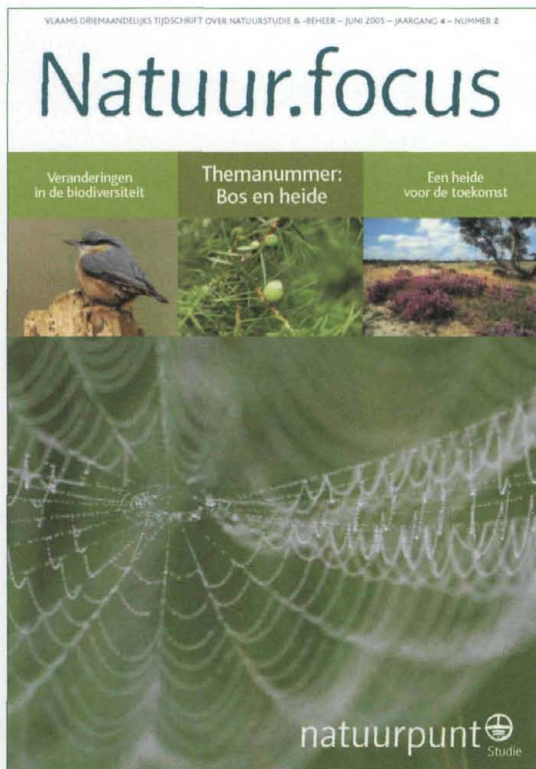
The heat(h) is on in

'The heat(h) is on' was de titel van een studiedag op 20 november 2004 te Turnhout over verleden en toekomst van bos en heide op de arme zandgronden in Vlaanderen. De lezingen van die dag gingen in op het spanningsveld tussen bos en heide in Vlaanderen en zijn gebundeld in een themanummer van *Natuur.focus* (jaargang 4 nummer 2, 2005). Hier geven we een korte samenvatting van het themanummer met een verwijzing naar de volledige referenties.

Heiden hebben in de geschiedenis van de zandige delen van Vlaanderen (Kempen en Zandig Vlaanderen) een erg belangrijke rol gespeeld. De laatste twee eeuwen is daar echter verandering in gekomen. Na zeer lang het landschap gedomineerd te hebben, werden deze 'woeste gronden' omgezet naar meer productieve gronden. Vele werden met naaldhout bebost, al dan niet na pogingen om ze in landbouw te brengen. Nog later volgde (opnieuw) landbouw, residentiële wijken of industrie. De weinige resterende heide is dan ook sterk versnipperd en enkel met veel moeite in stand te houden. Maar heidesoorten, als pioniers van open plekken, verschijnen niet zelden opnieuw wanneer ergens een bos gekapt wordt. Met als gevolg nieuwe stof voor discussie tussen bos- en natuurbeheerders. Natuurbeheerders willen de eenvormige naaldhoutbestanden op de voedselarme zandgronden kaalkappen en omvormen naar heide of heischraal grasland. Het bosbeheer heeft vaak een ander doel voor ogen: de ontwikkeling van een gemengd, ongelijkjarig bosbestand. Voor wat nog rest, moeten keuzen gemaakt worden. Deze keuzen zijn niet eenvoudig, en met de instandhoudingdoelstellingen van de Habitatrichtlijn en het strenge bosdecreet met haar compensatieplicht, is het er niet gemakkelijker op geworden.

In onze streken is de mens verantwoordelijk voor het ontstaan en de uitbreiding van de heide. Paleo-ecologisch onderzoek maakt duidelijk dat heiden gespreid over een lange periode her en der opduiken, met daarbij nog grote variatie binnen eenzelfde gebied. De droge heide blijkt (plaatselijk) ook al erg vroeg (laat-Neolithicum tot vroege IJzertijd) totaal gedomineerd te worden door Struikheide (*Calluna vulgaris*), zoals onderzoek van grafheuvels aantoonde (Bastiaens & Deforce, 2005). Een ander beeld dus dan de gras- en kruidenrijke heide van Drenthe en de Veluwe uit de Middeleeuwen en ver daarna. Wanneer we terug heide willen ontwikkelen is dit niet zonder belang, aangezien we niet meer kunnen spreken van één referentiesituatie.

Ook voor het hedendaagse heidebeheer moeten we kritisch zijn wanneer we naar het verleden teruggrijpen als inspiratie- of verantwoordingsbron. Zo toonde men aan dat, tenminste in het begin van de 20ste eeuw, in de heide van de Limburgse Kempen geen plaggen 'gestoken' werden voor de stal. Kappen of maaien was de regel. Plaggen uit de natte heide werden als brandstof gebruikt. Op de studiedag betoogden Verboven et al. (2005) bovendien dat de heiden in het noorden van de Kempen niet bewust afgebrand werden. Ze waren te belangrijk voor de landbouw en er mocht dus niets verloren gaan. Elders in Europa is gecontroleerd branden wel zeer lang en frequent toegepast, maar dat betekent dus niet dat het ook bij ons historisch een veel voorkomende beheermaatregel zou zijn. Wat de bijdragen van de paleo-ecologen en historici in elk geval nog maar eens duidelijk maken, is dat de heide in onze streken een cultuurproduct is. Er zitten in de ondergrond heel wat cultuurhistorische sporen. Bij het uitvoeren van beheer-

The heat(h) is on! Themanummer van *Natuur.focus* over het spanningsveld tussen bos en heide in Vlaanderen.

Inhoud:

Bastiaens, J. & K. Deforce, 2005. Geschiedenis van de heide. Eerst natuur en dan cultuur of andersom?

Natuur.focus 4 (2): 40 - 45.

Verboven, H., K. Verheyen & M. Hermy, 2005. 'Tot nut van het gemeen ...'. Over gemene heidegebieden in het Turnhoutse (15de - 19de eeuw).

Natuur.focus 4 (2): 46 - 51.

Verheyen, K., K. Piessens, K. Desender, H. Van Dyck, B. Van Elegem, G. Vermeersch, W. Van Landuyt & D. Maes, 2005. Veranderingen in biodiversiteit van bos en heide door de eeuwen heen. Relaties tussen flora, fauna en landschapsdynamiek.

Natuur.focus 4 (2): 52 - 56.

Keersmaeker, L. De, A. Leyman, T. Onkelinx & K. Vandekerckhove, 2005. Relaties tussen historisch landgebruik, bostype en standplaats. Kempense bossen in kaart gebracht.

Natuur.focus 4 (2): 57 - 62.

Blust, G. De, 2005. Een heide voor de toekomst.

Met ruimte, water en schoon zand, de heide uit haar isolement gehaald.

Natuur.focus 4 (2): 63 - 68.

Verdere informatie over *Natuur.focus* is te vinden op de website van Natuurpunt www.natuurpunt.be

onder 'publicaties'.

Vlaanderen!

en herstelwerken op de heide moet daar rekening mee gehouden worden. Het is dan ook een goede zaak dat de grootschalige herstelmaatregelen die nu in enkele militaire terreinen doorgaan, in samenwerking gebeuren met archeologen.

Bos heeft voor heide plaats gemaakt, heide werd terug bebost en beide namen uiteindelijk in oppervlakte af. Wat kan de weerslag van deze trend geweest zijn op de totale biodiversiteit? Verheyen et al. (2005) selecteerden soortengroepen waarvoor redelijk volledige en betrouwbare verspreidingsgegevens beschikbaar zijn: broedvogels, dagvlinders, loopkevers en hogere planten. Voor de bos- en heidesoorten bepaalden ze de soort-oppervlakte relatie, op basis van totale soortenaantallen en oppervlakten bos en heide in de atlashokken. Deze relatie blijkt erg duidelijk en maakt het mogelijk relatieve soortenaantallen te berekenen voor perioden met gekende verhoudingen bos/heide. Neemt de oppervlakte bos toe, dan stijgt de rijkdom aan bossoorten gradueel mee. Voor heidesoorten is dat veel minder het geval; daar wordt veel sneller een maximum bereikt. Voor de biodiversiteit (uitgedrukt als aantallen broedvogels, dagvlinders, loopkevers en hogere planten van bos en heide) is daardoor een landschap met een redelijk groot aandeel bos en minder heide het meest ideaal. Tot en met de Middeleeuwen is deze biodiversiteit weinig veranderd, behalve dan een verschuiving van bos- naar heidesoorten. Maar daarna neemt de soortenrijkdom af, voornamelijk door verlies aan bossoorten. De laatste 200 jaar versnelt deze trend zich, omdat ook heidesoorten verdwijnen. En zo bedraagt de biodiversiteit nu nog ongeveer 50% van de biodiversiteit die er vóór de permanente vestiging van de mens moet zijn geweest. Niettegenstaande verschillende kanttekeningen, dus nieuwe argumenten voor een juiste mix van bos en heide. Gewenste verhoudingen tussen oppervlakten bos en heide kunnen vastgesteld worden, maar dat betekent niet dat wat nu bos is altijd bos moet blijven. Dat blijkt uit het ecologisch onderzoek naar ouderdom, successie en standplaatsfactoren van de Kempense bossen. Hier kunnen de verdedigers van bos en heide elkaar vinden. Wil je meer optimaal Zomereiken-berkenbos, dan moeten versterking van dat bos en zelfs bodemdegradatie kunnen. Heide mag zich dan tijdelijk uitbreiden en de bossuccessie start opnieuw (De Keersmaeker et al., 2005). De geschiedenis en het ecologisch bos- en heideonderzoek leveren elementen voor het streefbeeld voor bos en heide. Willen we de voedselarme heide en bossen behouden onder de huidige slechte milieuomstandigheden, dan zullen nog lang blijvende beheerinspanningen nodig zijn. En dan stelt zich een probleem: we moeten het heideareaal inderdaad dringend vergroten, maar kunnen we dat beheren? Zijn meer natuurlijke regulerende processen zoals begrazing en windwerking effectief om de voedselarmoede te garanderen en een algemene successie te verhinderen? Of moeten we het ideale streefbeeld toch maar bijstellen? De conclusie was dan ook dat het heidebeheer onder spanning staat (De Blust, 2005).

Drs G. De Blust & Dr. D. Maes
 Instituut voor Natuurbehoud
 Kliniekstraat 25, B-1070 Brussel
 e-mail: geert.deblust@inbo.be; dirk.maes@inbo.be

B. van der Veken
 Labo voor Bos, Natuur en Landschap, KULeuven
 Vital Decosterstraat 102, B-3000 Leuven
 e-mail: Bas.VanderVeken@biw.kuleuven.be

Meer Vlaamse publicaties en websites over de heide

Bijengebracht door Kris Decler

- Brys, R., H. Jacquemyn & G. De Blust, 2005.** Fire increases above-ground biomass, seed production and recruitment success of *Milinia caerulea* in dry heathland. Acta oecologica (in press).
- Dyck, H. Van, D. Maes & I. Brichau, 2001.** Toepassen van een multi-soortenbenadering bij planning en evaluatie in het Vlaamse natuurbehoud. Rapport Universiteit Antwerpen, in opdracht van Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, afdeling Natuur, Wilrijk.
- Maes, D., W. Vanreusel, W. Talloen & H. Van Dyck, 2004.** Functional conservation units for the endangered Alcon Blue butterfly *Maculinea alcon* in Belgium (Lepidoptera, Lycaenidae). Biological Conservation 120: 229 – 241.
- Maes D. & H. Van Dyck, 2005.** Habitat quality and biodiversity indicator performances of a threatened butterfly versus a multispecies group for wet heathlands in Belgium. Biological Conservation 123: 177 – 187.
- Piessens, K., O. Honnay & M. Hermy, 2005.** The role of fragment area and isolation in the conservation of heathland species. Biological Conservation 122: 61 – 69.
- Piessens, K., O. Honnay, K. Nackaerts & M. Hermy, 2004.** Plant species richness and composition of heathland relics in north-western Belgium: evidence for a rescue-effect? Journal of Biogeography 31: 1683 – 1692.
- Roovers, P., K. Verheyen, M. Hermy & H. Gulinck, 2004.** Experimental trampling and vegetation recovery in some forest and heathland communities. Applied Vegetation Science 7, 111 – 118.
- Uytvanck, J. Van, K. Decler, W. Dekoninck, V. Versteirt & P. Grootaert, 2005.** Restoration of plant and invertebrate communities of dry and wet heathland on former arable land: biotic and abiotic constraints. Journal for Nature Conservation (in press). Herstel heide op voormalige akkers.
- Vandenbussche, V., F. T'Jollyn, A. Zwaenepoel, G. De Blust & M. Hoffmann, 2005.** Systematiek van natuurtypen voor Vlaanderen: 7. Heide en landduinen. Overzicht en bespreking heidegemeenschappen in Vlaanderen (<http://www.instnat.be/docupload/1508.pdf>)
- Vanreusel, W., D. Maes & H. Van Dyck, 2000.** Soortbeschermingsplan Gentinaanblauwtje. Rapport van de Universiteit Antwerpen (UIA - UA), in opdracht Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, afdeling Natuur, Wilrijk. 140 pp. + Gebiedsfiches 177 pp. (excl. bijlagen).

Recent vernieuwend paleo-ecologisch onderzoek inzake historiek van heide in Vlaanderen:
http://www.dodonaea.be/Bastiaens_dec_2004.htm

Instituut voor Natuurbehoud (IN) voor het onderdeel heide:
http://www.instnat.be/content/page.asp?pid=BIO_HEI_startpagina

Drs K. Decler
 Instituut voor Natuurbehoud
 e-mail: kris.decler@inbo.be